

І. В. Місєвра

ВНЕСОК “ПРОСВІТИ” У ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Завдання згуртування нації і розбудови держави має включати відродження суспільної і, передусім, національної самосвідомості. Адже без необхідного духовного забезпечення політичних, економічних та інших реформ розв'язати проблеми, які зараз стають дедалі гострішими, просто неможливо.

Саме тому проблему відродження національної самосвідомості нині суцільних поколінь українців і формування цієї свідомості у прийнятних можна назвати і морально-етнічною, і психологічною, і суспільно-політичною. Правильне розв'язання її має для України доленосний характер. Те, що в умовах будівництва Української держави повномасштабному становленню українського національно-культурного середовища немає альтернативи, — незаперечна істина. Незаперечним є й той факт, що, незважаючи на національне зрушення народних мас України в останні роки, не можна не помічати: якщо йдеться про центральні, східні і південні регіони України, то національна самосвідомість тут недостатня, що відбивається негативно на цілісному (системному) процесі національного відродження і послаблює вітчизняний потенціал. Отже, національна свідомість, її інтенсивність та питомість чи, навпаки, її неартикульованість, нескристалізованість і слабкість виступає силовим коефіцієнтом національного державотворення [1]. Досліджуючи окреслену проблему, В. Г. Сарбей підкреслював, що національна самосвідомість є результатом складної об'єктивної взаємодії найрізноманітніших матеріальних, соціальних і духовних чинників, серед яких не останнє місце займає поширення загальнонаціональних завдань та ідеалів, першорядна роль у пропаганді яких належить національно свідомій інтелігенції [2].

Таким чином, національна свідомість на практиці як реальність, що функціонує, виявляється у вигляді актуалізованого мислення окремих людей, яке надособистісно дістає вираз у творчому доробку (науковому, політичному, публіцистичному, літературно-художньому тощо), що, зрештою, поступово стає об'єктивною формою суспільної свідомості мас [3].

Щоб подолати суттєві прогалини у рівні національної самосвідомості і бути цілком адекватним вимогам сучасного життя, потрібна широкомасштабна цілеспрямована робота. Серед громадських організацій, які займаються виховною роботою, формуванням національної самосвідомості, чільне місце належить “Просвіті” — одній із наймасовіших громадських організацій, яка має осередки на всьому терені України та твердо стоїть на фундаменті українського традиціоналізму вже понад 130 років. Незважаючи на те, що із здобуттям незалежності й завдяки утвердженню нашої державності виникла можливість відтворити в усій повноті історичну правду, збагнути й дослідити ті сторінки, про які наше суспільство або нічого не знало, або ж мало викривлене уявлення, на сьогодні немає жодної монографії, в якій би аналізувалася діяльність “Просвіти” до сьогоднішнього дня, її внесок у формування національної інтелігенції, самосвідомості, хоча окремі грані теми вже були предметом ґрунтовного дослідження [4]; вагомий матеріал міститься в публікаціях наукових конференцій, ініційованих товариством [5], у збірнику матеріалів, який вийшов до 130-ї річниці з дня заснування організації [6]; окремі аспекти розглядаються у ряді дисертаційних робіт [7]. Отже, проблема системно не вивчена, у її цілісному вигляді поки залишається поза увагою вчених. У зв’язку з аналізом літератури автор поставив перед собою завдання дослідити та узагальнити практичну діяльність сучасної “Просвіти” в справі формування української національної інтелігенції.

“Просвіта” народилася на основі української національної ідеї, духовних цінностей нашого народу, насамперед його мови, культури, традицій і звичаїв. Невелика група української національно свідомої інтелігенції на чолі з професором академічної гімназії Анатолем Вахнянином 8 грудня 1868 року, зібравшись у Львові на збори, об’єдналися в організацію, щоб спільними зусиллями служити українському народові, відстоювати його ідеали, національні інтереси. Перший статут “Просвіти” визначив метою діяльності Товариства “пізнання й просвіту народу”. Цьому відповідали й засоби, котрі передбачали збирання й публікацію плодів усної народної творчості та друкування популярних періодичних видань із різних галузей науки, зрозумілих народові. Звідси випливало, що Товариство на початку своєї діяльності мало науково-освітній, елітарний

характер, адже вивчати (“пізнавати”) народ, займатися видавничою справою могла тільки інтелігенція. Широка масово-просвітницька робота не передбачалася. Зазначені статутні положення символізували по суті першу практичну спробу створення організації, котра мала на меті, задекларувавши основні свої засади, зібрати однодумців, які прагнули б працювати для народу.

Отже, перший статут мав організаційно-декларативне спрямування і був програмним документом елітарної за своїм характером організації. Це простежується і в маніфесті товариства 1869 року: “Ми ... спрямовуємо наші зусилля на те, щоб як можливо скоріше створити численну українську інтелігенцію, заснувати український театр, щоб мати українську гімназію, університет” [8]. В наступних статутах (підкреслимо, що їх було шість, а саме: від 2.IX.1868, 16.XII.1870, 14.X.1876, 18.VIII.1891, 17.I.1913 і 2.I.1924) [9]. Товариство однозначно визначилось як просвітницька організація, зорієнтована на масовість, на залучення до співпраці якнайширших верств народу. Це підтверджується наступними статутними положеннями: створення своїх структур просвітницького характеру — таких, як бібліотеки, читальні, бурси, народного музею; проведення різних заходів, котрі б сприяли просвітницькій діяльності, збільшували її ефективність та спонукали до підтримки національної ваги справи (матеріальна допомога окремим представникам української інтелігенції, студентській молоді; організація наукових конференцій, лекцій, музичних вечорів, промислово-господарських та етнографічних виставок); крім того, передбачалося зниження членських внесків.

Досить лише назвати імена діячів, які колись брали участь у створенні “Просвіти”, щоб зрозуміти рівень того давнього просвітницького руху: М. Аркас, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, М. Комарів, О. Косачівна, К. Левицький, М. Лисенко, І. Нечуй-Левицький, С. Русова, Л. Українка, І. Франко, Є. Чикаленко, С. Шемет, А. Шептицький та багато-багато інших. Усі ці люди вбачали в просвітницькій діяльності свій громадський й національний обов’язок. Була ця ділянка не сходинкою в політичній кар’єрі — це була єдина можливість сприяти духовному розвою народу. Можливість допомогти ступити йому крок від того, що іменуємо масою, до — народу, а далі — до нації.

Діяльність “Просвіт”, спрямована на пробудження історичної пам’яті українського народу, формування національної інтелігенції, суперечила як політиці російського самодержавства, так і більшовицької партії. До 1923 р. їх було знищено на Наддніпрянщині, а в 1939 р. така ж доля спіткала й галицькі товариства, які в своїх лавах нараховували до 15% усього дорослого українського населення. Одночасно було закрито й у більшості випадків знищено практично всі діючі тоді українські культурні й господарські організації, що вийшли з “Просвіти”, і які розглядалися як вогнища “сепаратизму”.

Відродившись в 1989 році, “Просвіта” і сьогодні ставить перед собою завдання виховання і об’єднання національної еліти, яка працюватиме саме для нації і національної держави. Головним завданням в цій справі Товариство бачить підготовку фахівців з усіх галузей людської діяльності, які б вільно володіли українською мовою, яка, за твердженням фахівців, займає першорядну роль у процесі формування української національної самосвідомості (українська нація, згідно із західною історіографією, відноситься до категорії нових націй, зародження і національне будівництво якої трактувалося як трансформація “етнолінгвістичної” маси у свідому українську). Саме для вирішення цієї проблеми було створено Координаційний центр, який мусив розподіляти роботу над словниками між різними вузами; укладено угоду з Канадським інститутом українських студій у Торонто про створення у Києві нового видавництва, яке буде випускати й україномовні підручники; створено при Товаристві кооператив для літературного редагування й перекладу україномовної навчальної літератури для вузів запроваджено мережі курсів з української мови; передбачалося матеріальне заохочення викладачів вузів, які читають українською мовою. Товариство брало активну участь у розробці Закону про мови, Концепції національного виховання у національній системі освіти (1995). Концепції національно-громадського виховання (1998). Отже, бачимо, що в своїй діяльності “Просвіта” значну увагу приділяє реалізації ідеї утвердження української мови в вузах, оскільки вона є неоцінним чинником формування українських державницьких переконань молоді.

До націоформуючих можна віднести й наступні напрямки діяльності Товариства:

1. "Просвіта" як громадська організація. Саме "Просвіта" з початку 90-х років була живильним середовищем громадсько-політичних ініціатив, місцем кристалізації демократичних партій і рухів. Статутом Товариства політична діяльність не передбачалася, але воно ніколи не самоусувалося від політичної боротьби, бо його метою завжди було українське відродження. Звідси активна участь у виборах 1990, 1994, 1998, 2002 років, прийнятті Декларації про державний суверенітет, проголошенні незалежності України, проведенні референдуму 1 грудня 1991 року. Водночас "Просвіта" створила платформу, яка в змозі об'єднувати дії всіх національно-демократичних сил, спрямованих на розбудову власної держави, виступивши ініціатором політичних диспутів "Процес державотворення в Україні: проблеми і перспективи".

2. "Просвіта" як культурно-патріотична організація. Це проведення заходів загальнодержавного значення, створення лекторіїв "Історія української державності", "Минуле з нами", "Українське відродження", відкриття народних університетів на громадських засадах, Народних домів, читалень, проведення науково-практичних конференцій. Особлива увага приділяється молодіжній політиці. Товариство активно сприяє відкриттю дитячих недільних шкіл, мистецьких академій, спортивних товариств, клубів, опікується створенням "Молодої Просвіти".

3. "Просвіта" як економічно-господарська організація. Це розробка концепції корпоратизації, осучаснення села через створення ферм, налагодження традиційних підприємств — кредитових спілок, народних ремесел, туристичного бізнесу, створення курсів з економічної просвіти.

4. "Просвіта" як видавничо-інформаційний комплекс. Це видавничий центр "Просвіта" (Київ), видавнича спілка "Просвіта" (Львів), видавнича фірма "Відродження" (Дрогобич). Працюючи в цьому напрямку, товариство розгортає організаційну роботу по створенню власних бібліотечних центрів, випуску просвітницьких газет і журналів у кожному обласному центрі, відкриттю власної телерадіокомпанії ТВ "Просвіта", прагнучи таким шляхом заповнити національний інформаційний простір.

Кількість заходів, численість організацій, масовість прихильників (крайові організації в усіх областях України згуртували навколо

себе близько 200 тисяч членів, серед яких більша частина, майже 80 % — з вищою освітою, четверта частина — з науковими званнями) [10], вигідно відрізняють “Просвіту” у справі державобудівництва, формуванні національної інтелігенції порівняно з іншими організаціями.

Отже, можемо зробити висновок, що діяльність “Просвіти” зосереджена навколо дуже важливих питань про повернення українському народові системи абсолютів, необхідних для формування державотворчої стратегії і тактики та повернення самодостатньої гідності людині як виразнику національних пріоритетів та інтересів.

Якщо говорити про перспективи подальшого дослідження проблеми, специфіку нинішнього національного і культурного відродження крізь призму “Просвіти”, то можна його розглянути в зіставленні ще з двома періодами пробудження України в ХХ ст. — двадцятими та шістдесятими роками. Це може надати дослідженню стереоскопічності та синтезованості, і, водночас, дало б змогу практично простежити принципи циклічності в історичному русі, який на теоретичному рівні дослідили український історик і культуролог Д. Чижевський та англійський історик А. Тойнбі. Здається, тоді можна б було зробити неординарні висновки і про зміну віх у динаміці “Просвіти”.

Література:

1. Камінський А. На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократія” на Україні. — Мюнхен: Укр. вільн. ун-т, 1990.
2. Сарбей В. Г. Етапи формування української національної самосвідомості // Укр. істор. журн. — 1993. — № 7-8. — С. 3-15.
3. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. — М.: Политиздат, 1972. — 303 с.
4. Болдирев О. В. Одеська громада. — Одеса: Маяк, 1994; Євселевський Л. І., Фарина С. Я. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні. — К.: Просвіта, 1993; Ковба Ж. “Просвіта” — світло, знання, добро і воля українського народу. — Дрогобич: Відродження, 1993; Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. — Львів — Краків — Париж: Просвіта, 1993; Ярещенко О. Т. Одеська “Просвіта”: історія, сучасність. — Одеса: Маяк, 1998.
5. “Просвіта”: історія і сучасні проблеми: Матеріали наук.-практ. конф. (Львів, 1991); “Просвіта” і духовне відродження України: Матеріали наук.-практ. конф. (Рівне, 1993); “Просвіта”, літературознавство і ду-

- ховний ідеал українця: Матеріали наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 1994).
6. “*Просвіта*”: історія та сучасність (1868–1998) : Зб. матеріалів та док. — К.: Вид. центр “Просвіта”, 1998. — 488 с.
  7. *Лисенко О. В.* “Просвіти” у суспільно-політичному і культурному житті Наддніпрянської України (1905–1916): Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Ін-т історії України. — К., 1998; *Цанко О. М.* Діяльність товариства “Просвіта” в Україні (1891–1914): Автореф. дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 1998.
  8. *Жмир В. Ф.* На шляху до себе // Філософ. і соціолог. думка. — 1991. — № 4. — С. 136–166.
  9. *Пащук В.* Статути “Просвіти” // “Просвіта”: історія та сучасність (1868 — 1998) : Зб. матеріалів та док. — К.: Вид. центр “Просвіта”, 1998. — 488 с.
  10. *Мовчан П.* “Просвіта” — справа людей, покликаних Богом : Звітна доповідь на VI з’їзді “Просвіти” (2001-02-24, м. Київ) // Слово Просвіти. — 2001. — Ч. 3.

Т. М. Моїсєєва

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Становлення незалежної Української держави, необхідність реформування економіки та інших сфер суспільно-політичного життя потребують і відповідної високоефективної системи освіти. Освіта, чутливо реагуючи на зміни в навколишньому середовищі, в той же час сама впливає на всі ланки життя суспільства, визначає напрями та перспективи його розвитку.

Особливу роль в сучасному світі відіграє вища школа. Конференція ЮНЕСКО з вищої освіти, що відбулася в Парижі в жовтні 1998 р. назвала її найважливішим чинником розвитку людства, гарантом збереження і збільшення матеріальних і духовних цінностей, інструментом об’єднання всіх товариств і народів у “єдиний дім” [1, с. 103].

Головною складовою, що визначає науково-педагогічний потенціал вищої школи є кадри. Тому всебічне вивчення кількісного і якісного їх складу особливо актуальне, оскільки є основою аналізу стану і тенденцій розвитку вищої освіти.

У науковій літературі питання кадрового забезпечення вузів ок-